

EGY APOKALIPTIKUS KÉRDÉS

C Z O P F Á R O N

A próféták könyveiben számos fenyegető jövődőlést találunk, melyek általában azt részletezik, hogyan fognak elbukni a világ legnagyobb hatalmai. A véget lázadások és háborúk jelzik, olyan események, melyekre egy hatalmi racionalitás jegyében egyszerűen nem lehet felkészülni. Minden apokaliptikának fontos eleme az általunk ismert és rettegett hatalmak leomlása, mert az apokalipszisben az igazság érvényesíti feledésbe merült előjogait a világi hatalommal szemben. Az apokalipszis a történelem első pillanata, amikor a hatalom beleborzong önnön meztelenségébe. Ahogy az ótestamentumi harag előmorajlik a sivatagból, bálványok omlanak le, a pusztulás rettenetes képei tárulnak elénk, rettegés fog el, szinte halljuk a szeráfok szárnyasuhogását, s ahogy valami égi hatalmaság levegőt vesz az utolsó nap harsonáihoz. Helyes – mondjuk, egy prófétai szövegnek pontosan ezt a hatást is kell előidéznie! Forma és tartalom egysége még akkor is nyugalmat ad lelkünknek, amikor a világ pusztulásáról van szó. Egy effajta jövődőlés legyen félelmetes és komoly, hogy hatására azt érezzük, sürgősen meg kell változtatnunk az életünket.

Persze nem csak egyértelmű fenyegetések származnak a prófétáktól. Talán nem is minden szavuk bír ugyanolyan súllyal. Vegyük például Izajás próféta könyvét, amelyben egy mai szemmel már-már nevetségesen banális mondatot is találhatni éppen ott, ahol a szentíró a végső összeomlás következményeit taglalja. A válogatott borzalmak, politikai és ökológiai katasztrófák egész láncolata után még külön kitér a takácsok sorsára is, mondván: „Kudarcot vallanak, akik lennel foglalkoznak, akik fészülnek, és fehér gyolccsa szövök. A takácsok tönkremennek” (Iz 19,9–10). A radikális transzcendencia homokvihari közepette erre a két mondatra már ügyet sem vetünk. Az ember vállat von. Legyint. Talán el is vicceli a témát, mondván: „Nahát, még a textilipart is érzékenyen fogja érinteni az apokalipszis?” Mert ugyan kit érdekelnek a takácsok? Ki kérdezte, hogy mi lesz az ő sorsuk a világ végén? Nem igazán hisszük, hogy a jelenlegi információs környezetben és súlyos válságok hullámverésében éppen ezzel kellene foglalkoznunk. És pontosan ez a legnagyobb tévedésünk. „A takácsok tönkremennek”? Ne nevezzünk a próféción, vagy épp könnyelműségünk miatt fogunk mind odaveszni. Ehelyett itt az ideje, hogy feltegyük az apokaliptikus kérdést, amellyel a nyugati filozófia már évszázadok óta adós.

TEGYÜK HÁT FEL A KÉRDÉST!

A kérdés pedig így szól: „Szövi a kelmét a takács?” – El kell ismerni, hogy ez a kérdés naiv, sőt jócskán súrolja az értelmetlenség határát. Évezredekig azért nem volt semmi értelme föltenni, mert ugyan mi mást csinálna egy takács (és vajon miféle ostoba tréfára futhat ki egy ilyen kérdés?), ma pedig már azért

értelmetlen, mert biztosan tudjuk, hogy a válasz csakis határozott „nem” lehet. Takács a kelmét? Dehogyan szövi! Egy nagy múltú takácsnemzetség leszármazottját ma könnyebb elképzelni a kutyakozmetikus és a válóperes ügyvéd helyzetében, rendszergazdaként egy *online* kaszinóban vagy egy vérszállító autó volánjánál, mint épp szövőszék mellett. Nem nehéz belátni, hogy a szövés esélyei – itt és most – nevetségesen csekélyek. De a kiinduló felvetésről mégsem mondhatunk le, mert hamarosan látni fogjuk, a kérdés látszólagos gyanútlan-sága mögött gyanú rejtőzik, mégpedig tengernyi.

Jóllehet, a vérszállító autók sofőrjeire nem az a jellemző, hogy kelmét szőnének és ilyesmiről *online* kaszinók, ügyvédi irodák és kutyakozmetikák kapcsán sem hallani – egy pillanatra mégis mindennek az ellenkezőjét kell feltételeznünk. A takács eszerint létezik, és a nemléteével kapcsolatos legsúlyosabb előítéleteinket is megcáfolva a szemünk láttára szövi a kelmét. Ez elvileg nem is lenne lehetetlen! Helyet foglal az ülődeszkán, csévé tesz a vetélőbe, lábával szabályozza a nyüstök emelkedését és süllyedését.

Figyeljük meg minden mozdulatát! Ő biztos kézzel útnak indítja a fonalat, az repülni kezd, mi pedig alámerülünk vele a szálak szemképráztató rengetegében, ahol a vetélő látszólag csak azért tűnik el, hogy aztán újra felbukkanjon, aztán azért tűnik fel újra, hogy ismét eltűnhessen.

Kövessük ezt a mozgást! Tűnjünk el mi is, és bukkanjunk fel ismét – történjék ez velünk, mindig újra meg újra, míg végül azt is elfelejtjük, hogy a keletkezés táncán révedtünk el. Egy kultúrának fiatalnak kell lennie és szenvedélyesnek, hogy elhiggye, a mozgásnak ezen a szemképráztató módján a szépségelőérzettek pusztán a mi gyönyörködtetésünkre szöknek elő a semmiből. Számunkra az a bizonyos „semmi” az, aminek mozgékony szegélyét figyeljük, és amihez immár a takácsmester hiánya is hozzátartozik, inkább nyugtalanító, mintsem szívderítő. Mert már megnevezni sem tudjuk a végzet hatalmait.

egy kultúrának
fiatalnak kell lennie

PREMODERN SORSESZMÉK

A szövés már a sors legősibb képzeteiben is összekapcsolódott azzal a meghatározatlan és kaotikus sötétséggel, amellyel most szembe kell néznünk. Héziadosznál az élet fonalat szövő Moirák anyjaként bemutatott Nüx képviseli ezt, s ő a sötétség istenasszonya. Platón világosabb színekkel festi elénk a végzet orsóját, ahogy az világtengelyként forog Ananké – tehát a szükségszerűség – ölében. Ám még a bizonyos derűvel tudomásul vett kozmikus szükségszerűség is bensőséges viszonyban áll az őseredeti sötétséggel. A takácsmester mellé szegődve már el tudjuk képzelni, ahogy az istennő felülemelkedik a kaotikus elemek mozgásán, és megköt mindent a világ értelmes rendjében. Figyeljük csak meg, hogy mint a szövőnök általában, ő is hozott anyagból dolgozik, s a rendet nem a semmiből teremti meg!

Platón *Államának* tizedik könyvéből tudjuk, hogy a lelkek, mielőtt mindent elfeledve innának a Léthé vizéből, Ananké trónusa elé járulnak. Az *Istenek születésétől* eltérően ebben a változatban nem a sötétség, hanem a szükségszerűség lányai, a Moirák azok, akik a világ titokzatos eredetű rendjébe beleszövik a halandók életfonalát. A lényeg mégis ugyanaz: sorsgombolyító nép lévén a görögök fonalként gondolták el a végzetet. Sorsistennőik szöttek. De éppígy tettek a római párkák is. A népszerű ábrázolás alapján munkamegosztásuk a következő volt: Decima gombolyította le, Nona fonta, az árulkodó nevű Morta pedig eközben ollójával arra készült, hogy átvágja az emberi élet fonalát. Vergiliust olvasva ennél többet is megtudhatunk a végzet istennőiről: az *Aeneis* első éneke azzal vezeti fel a római nép eredetét, hogy – tetszik vagy sem az isteneknek –, egy ideje híre jár, „hogy a párkák azt szönik: [a trójaiak], ez a harcra kiváló, / Szélesen országoló faj egész Libyát leigázza”. Az isteneket éppúgy nem hagyja nyugodni ez a történelmi végzés, mint ahogy az embereket. Lám, még Róma isteneinek is gyér eszköztársa van a sorssal szemben. A rómaiak nem is gondolták, hogy végzet dolgában valaha is fellebbezhetnének az istenekhez. Nem rájuk figyeltek hát, de nem is a végzet fonalára, ahogy a sorsgombolyító

Apokalipszis –

Budapest belvárosa
a II. világháború végén
(Fortepan)

görögök tették. A rómaiakat, ezt a gyakorlatias, szervezőképességéről ismert népet még a fonál pergésénél és a vetélő mozgásánál is élénkebben foglalkoztatta az a minta, amely a történelem végszövedékén rajzolódott ki. Tudniillik a sors logikussá kezdett válni, normatív erővé szelídült, és az emberi élet fonálára mérőlegesen, hosszú történelmi mintázatokba rendeződött. Erre figyeltek a rómaiak, és a nyugati civilizáció fejlődését mindmáig ez az érdeklődés határozza meg.

A takácsmesterre irányuló eredeti felvetésünk viszont ebben a vonatkozásban inkább görög vonásokat mutat. Hellén kérdés, mégpedig a bárdolatlanabb fajtából. Míg a rómaiaknak és a mindenkori Nyugatnak a kelmére volt szüksége, mi magunk, amikor imént a szövőszék működését kezdtük figyelni, valami egészen másnak eredtünk a nyomába. Mások vegyék csak nyugodtan tudomásul kész tényként a kelmét, mi addig is a létbe szőtt vetülékfonálra összpontosítunk, vagyis a sors értelmét fogjuk kutatni. A titokzatos ősokot keresve életünk okszövedékén keresztül nem a könnyebbik utat választottuk. Így egyelőre csak azt tudhatjuk biztosan, hogy korunk szellemi horizontját egy takácsmester tébolyító hiánya lengi be, és ez megfosztja életünket a sorsszerűség minden analógiájától. Egyedül maradtunk a történelem démonával, és a hajnalt várjuk. Akkor talán eltűnik. Ki tudja?

Addig is az időszertlen – tehát örökvényű – felvetést ismételjük: „Szövi a kelmét a takács?” Mivel már felfüggesztettük a mester nemlétével kapcsolatos modern előítéleteinket, kiderült, hogy a kérdés visszája felöleli a nyugati civilizáció egész valóját. Olyan hiány ez, amit a megfelelő kérdés nélkül nem tudatosítottunk volna. Ily módon viszont teret nyerhetett bennünk a gyanú, hogy a kérdésre adandó válasz talán mégsem olyan magától értetődő szükségszerűség, amit minden további nélkül helyben kellene hagynunk. A helyzet továbbra is az, hogy *nem a takács szövi a kelmét, illetve a takács nem szövi*

a *kelmét*. De ez a tény már soha többet nem vezethet félre bennünket azzal, hogy közönséges hétköznapi nyegleségével problémamentesnek, sőt még természetesenek is hazudja magát.

Az ipari forradalom döntő mozzanata volt a fonó- és szövőgépek elterjedése a 19. század elején. Ez tömeges nyomorhoz, éhínséghez, a „fölslegesség” vált kezek elsorvadásához vezetett a fejlett Angliában, ami az Ottomán birodalmat megjárta Byront is elborzasztotta. Ekkor bizony megremegett volna a hangunk, ha a megkésett kérdést – „szövi-e a kelmét a takács?” – a 19. században, egyetemes nézőpontból tesszük föl, a világban minden égtáj felé körbepillantva: hiszen ekkor pamutszövőök csontjai borították India síkságait, Sziléziában vérbe fojtották a takácsok felkelését, Anglia szövőmesterei pedig megalázottan és tehetetlenül szembesültek a legsötétebb nyomor és a gépromboló lázadás dilemmájával. Ami eddig hasznos volt, az egyszeriben haszontalanná vált, az értelmes pedig értelmetlenné. Az iparosított Európában, de már a világon bárhol is felszakadhatna a bibliai Jób sóhajtása: „Napjaim futnak, mint takács vetélője, eltűnnek, s nyomukban nem marad reménység” (Jób 7,6).

IPAROSÍTOTT TEODICEA

S itt egy másik kérdés: hogyan egyeztethető össze a szövőgép pusztája a gondviselés eszméjével és Isten jóságával? A marxisták szerint sehogy. A polgári filozófia pedig csak maszatol. A klasszikus metafizika felől nézvést egészen nyilvánvaló, hogy egy *iparosított teodicea* nem hagyhat több kétséget a világban lévő rossz értelmetlensége felől. A racionalizmus öngyilkos vigasztalanságba dönti a filozófiát, az ember sorsa elillan, tudása külsővé és érvénytelenné válik. – „Kérdezzesd a letűnt nemzedéket, vedd fontolóra az atyák bölcsességét. Mi csak tegnapiak vagyunk, s mit sem tudunk” – olvassuk a Szentírásban (Jób 8,8–9). Legyen hát, fussunk neki a kérdésnek még egyszer, de ezúttal forduljunk a halott ludditák felé, nézzünk az indiai pamutszövőök fénytelen szemébe, tegyük fel a kérdést a sziléziai események tükrében: „Szövi a kelmét a takács?”

Azzal, hogy szóba hoztuk ezt a kérdést, lehetőségünk nyílt arra, hogy a felvilágosodás világregndjét fölforgató módon kérdezzünk rá a lét értelmére. Akkor is, ha ezért kétségbeeséssel kell fizetnünk. Aligha lebeg ennél súlyosabb és fenyegetőbb kérdés a modernség horizontján. „Szövi a kelmét a takács?” És ha nem, vajon Jób szenvedése több ezer év után az ipari forradalommal vált értelmetlenné? Végül az isteneszmét is utolérte az automatizáció? Mi még mindig az élet értelmét keressük, amikor a történelemben először emberalkotta gépek tartják mozgásban a vetülékfonalat, tehát azt a profán időre merőlegesen befűzött szálat, amit a régiek közül egyesek sorsnak, mások isteni gondviselésnek neveztek. Ezáltal éppúgy lerontották a Teremtő és a munkás közötti analógiát, ahogy minden olyan emberi tapasztalatot is, amely a gépesítés előtti hétköznapiakban rögzült. Az ipari forradalom hatásaira oly érzékeny Marx is felfigyelt erre. Szerinte a gépesítésnek köszönhetően még abból az ókor óta elfogadott bölcsességből is rettentő butaság lett, hogy „varga, maradj a kaptafádnál!”¹ Igaz! Hiszen azt kérdezhettünk: ki maradjon hol? Mégis kinek van *maradása* a totális ipari mozgósítás társadalmában, és kinek van még olyan otthonos létszférája, ahová egzisztenciális értelemben vissza lehetne toloncolni?

„A TECHNIKA AZ EGYENRUHÁNK”

Egymagában forog az e világi sors fonala – vetél a gép. Mi csak azt kérdezzük, hol van a mester, aki meggátolhatná a szabálytalan gomolyag növekedését? Ezt rajtunk kívül nem kérdezi már senki, inkább állandóan lenyesik a transzcen-

a polgári filozófia
folyton csak maszatol

1 KARL MARX: *A tőke. A politikai gazdaságtan bírálata* [1867] ford. RUDAS László – NAGY Tamás, Szikra, Bp. 1949. 529.

denciákat. Bizonyos szempontból tehát érthető Fichte kísérlete, hogy az ezerfelé rángatott vetülfonalat átbújtassa a nagybetűs „Én” tűfokán. A filozófus, aki maga is egy takácsmester fia volt, azt remélte, hogy így talán sikerül megragadni valamit az emberi állapotból. Ha már nincs szövetminta, nincsen sors, és a fonal fel van fejtve, legalább szorítsuk két ujjbegyünk közé, és mondjuk azt, hogy „Én”. Descartes, Fichte, Stirner – akiből nem lehet már takácsmester, abból filozófus lesz, és műveiben az ember a maga legradikálisabb szubjektivitásban jelenik meg. Úgy is mondhatnánk, hogy elhagyatottan, sötéten, mindentől távol lebegő holttestként. Ha Fichte egy takácsmester fia volt, milyenek lehetnek e derék mesteremberek unokái? S a dédunokái? Meddig ér a szubjektum aranyfonala? E nemzedékek egyike elmondhatja, hogy „gépi szövésű ruhákban járunk mindannyian.” A következő pedig már úgy szól, hogy „a technika az egyenruhánk” (Ernst Jünger). Az ipari forradalom mozgása ebből világosan kirajzolódik. Nagyjából egy időben megjelent a radikális modernség összes változata, a takácsmester helyén támadt metafizikai hasadékban.

Látjuk, hogy a hagyományos társadalom felbomlása és a felálló ipari termelés milyen alapvető változást idézett elő az emberi gondolkodás történetében. Hová tűnt a hagyományos társadalmi rend, hová lett a Teremtő és a mesterember ősi analógiája, ami a kereszténységben még fontosabb állítás, mint előtte valaha is? A *tőke* egyik lábjegyzete véletlenül felteszi azt a kérdést, ami bennünket is foglalkoztat: „Miért nem kérdezitek tovább, hová lettek a független szövők, fonók, kézművesek?”²

Pontosan ezt tesszük a magunk eszközeivel, mivel a tudatosság megfelelő fokán a takácsmester kérdése lehetne az egyetlen valóban közös kérdésünk, ha már rá tudnánk kérdezni a hiány mikéntjére. Egy dolog biztos, a takácsmester fiának öntételezése kevés. Szinte magunkról megfélemezve kell odalépnünk a szövőszék mellé.

POSTMETAFIZIKAI TERROR

„Csak szőjjük a gyolcsot!” – énekelték a sziléziai takácsok Heine apokaliptikus haragversében. Ő már majdnem feltette a kérdést – „szövi a kelmét a takács”? A Porosz Királyságban felforgató hatása miatt azonnal be is tiltották a költeményét, melyben nem kevés fogcsikorgató dac, kétségbeesés és persze végső soron egy végzetes tévedés is megfogalmazódott. Téved, amikor a takácsokat életerős, aktív szubjektumként fel kívánja vinni a 19. század színpadjára, és azt az éneket adja szájukba, hogy „szövünk, szövünk!” Ő, csak ne mondanák! Mert mindig az a legszomorúbb, amikor a haldoklók ámíttják magukat. „Szövi a kelmét a takács?” Tudjuk jól a választ. De ha közeli barátaink lennénk a sziléziai lázadóknak, vajon el mernénk mondani nekik az igazságot? „Új korszak ez, amelyben nektek már nincsen helyetek.” Bármiféle kézi szövés azt jelentené,

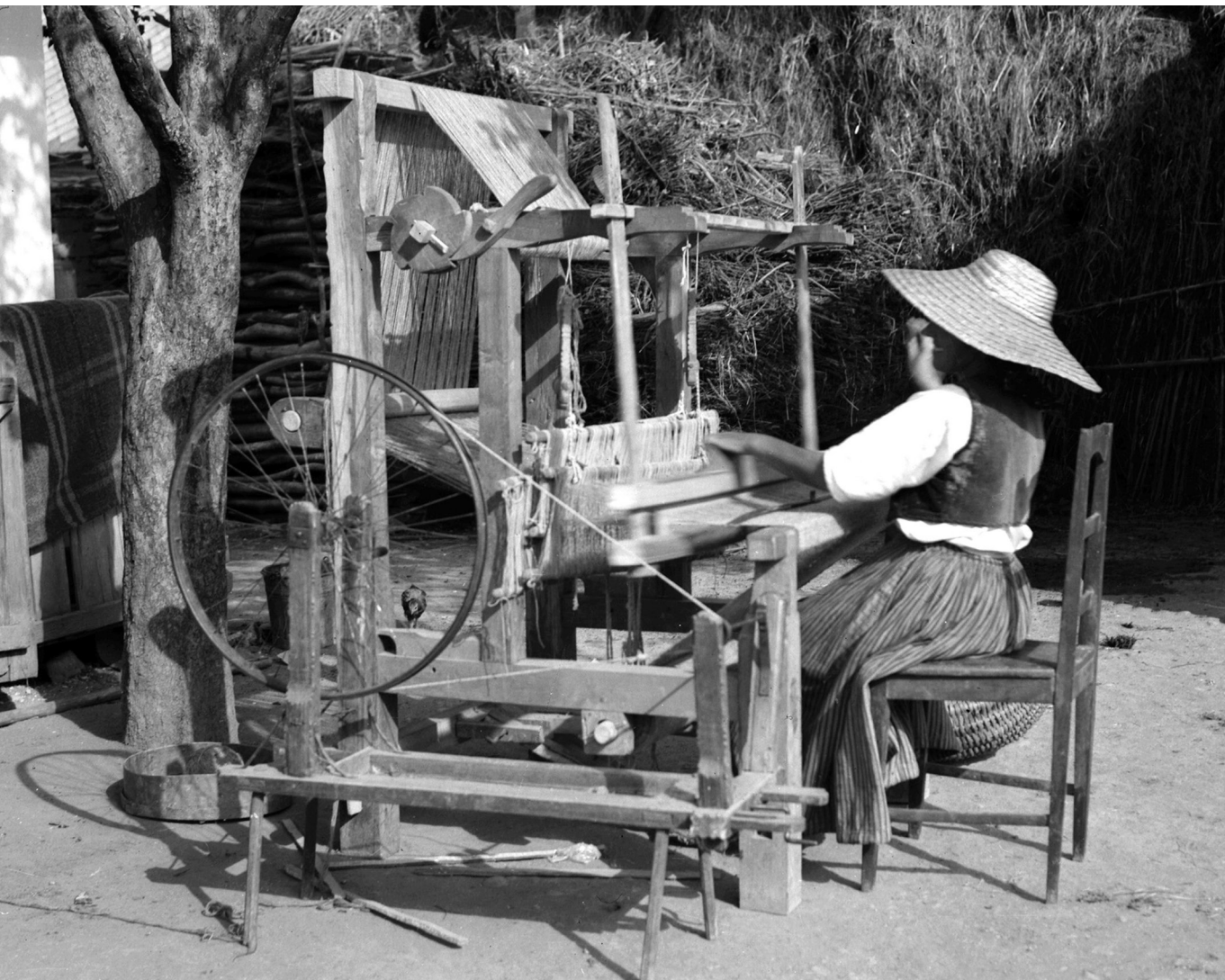
hogy az iparkodó ember hatalmába kerítheti még a világ és a sors titokzatos erőit. De nem, a takácsmesterek lázadását leverték, s mint azt a kapitalizmus apologétáin kívül mindenki nagyon jól tudja, az ipari forradalom során nem az ember irányította az ipart, hanem az

ipar az embert. Emlékezzünk most Izajás próféta jövendölésére! „Kudarcot valának, akik lennel foglalkoznak, akik fészülnek, és fehér gyolcsra szövik. A takácsok tönkremennek”. Ezt éppen az ipari forradalom után nem lehet félvállról venni, mert a modern társadalom kibontakozásával egy a klasszikusok számára is tökéletesen ismeretlen értelmű átok teljesedett be.

A régiek mit sem sejtettek a takácsmesterek *utáni* világról. Arisztotelész a *Politikában* úgy vélekedett, hogy ha az eszközök képesek lennének emberi közreműködés nélkül is megfelelni a rendeltetésüknek, s így például „a vetélőfa is magától szőne”, akkor nem lenne szükség szolgálókra.

2 Uo. 810.

» az ipari forradalom tömeges szolgaságot hozott

„Mert ha minden szerszám parancsra vagy a maga jószántából el tudná végezni munkáját, mint az Daidalosz készítményeiről vagy Héphaisztosz háromlábú székeiről beszélnek, melyek a költő szavai szerint maguktól járnak az istenek tanácsába; ha így a vetélőfa is magától szőne s a lantverő pálcika is magától játszana: nem volna akkor szükségük se az építőmestereknek mesterlegényekre, se az uraknak szolgákra.”³

Vidám tudomány –
Szövőszéket hajtó menyecske
Észak-Erdélyben, 1940
(Fortepan / Kókány Jenő)

De várakozásával ellentétben az ipari forradalom nem felszabadulást, hanem tömeges szolgásgot hozott. Amint a Teremtőt és a munkálkodó teremtményt összekötő létanalógiát (*analogia entis*) elsöpri a szövőgép, egy korábbiaknál kíméletlenebb és nyíltabb rabszolgaság születik. Döntő változás, hogy az ipari társadalom rabszolgasága elől már el van zárva a transzcendencia is. „Nincs mit hinni a csodában, gép és traktor jár magában” – szól a kommunista rigmus, amelyet nevezhetnénk az önmagát lefegyverző szubjektum énekének is. De kit hibáztassunk ezért? Aki nem ismeri a szövőmestert, csak a gépet, az öntudatlanul is a legkegyetlenebb immanenciaparancsnak fog engedelmessé válni. Kizárja az üdvösség lehetőségét, és kíméletlenül hatékony lesz – hasznos mindhalálíg. A hetedik napon volt a leginkább szembeütő a Teremtő és a munkás analógiája, azon a napon, amikor az Isten és az ember is megpihent. *A gép viszont nem pihen.* Beleszövi sorsunkat a célracionális cselekvésbe, és beépít minket is

3 ARISZTOTELÉSZ: *Politika*. I. könyv.

Társadalmi szövet –

Käthe Kollwitz *Takácsfelkelés* című Heine-illusztráció ciklusának 4. képe, a *Takácsmenet* (1899) (Staatsgalerie Stuttgart)

azokba a semmi felé növekvő mintákba, amelyek a szövőgépen rajzolódnak ki. Most már egyfajta rendszerszintű, racionális „igény” mutatkozik a szolgaságra, de ez az igény végső soron mégsem valami nyilvánvaló és könnyen megragadható dologból származik, amilyenek az Arisztotelész által bemutatott eszközök és szerszámok vagy a háztartás látható rendje.

Ahogy a sziléziai takácsok sem tudták, hogy mi az elidegenedés, úgy Arisztotelész sem láthatta s még kevésbé ítélt meg a modern társadalmat. A takácsmesterek dicstelen bukását követően az ember fogaskerékké változott, a filozófiai gondolkodásból villámgyorsan kipisztultak az antropomorfizmusok, a munka értéke elidegenedett, a folyamatok érthetlenné váltak, kezdetét vette egy végeláthatatlan posztantropomorf haláltánc. A takácsmesterek voltak az utolsók, akik 1844-ben fellázkodtak a modern végzet, az aktív semmi ellen. Abban az évben találkozott egymással Marx és Engels. Az iparosított apokaliptikus profétái.

AZ EMBEREK ALKONYA

Alig kétszáz év – de a gépekre hivatkozva máris több gáztettet hajtott végre, mint valaha az istenek nevében. S végtelen naivitásában Peter Sloterdijk még azt találja kérdezni, hogy „van-e a gépeknek ősbűne”. Tovább is megy. Azon töpreng, hogy kell-e hinnie a gépeknek az ő *Emberében*, vagy idővel a modern

ateizmus mintájára ki fog alakulni a robotok posztmodern *ahumanizmusa* is?⁴ Hadd válaszoljak egy kérdéssel: „Szövi a kelmét a takács?” Ha az ateisták istentelen gyermekeket nevelnek, és embertelen gépeket konstruálnak, akkor mit válaszoljunk erre a kérdésre? A ma is zajló permanens ipari forradalom filozófiai jelentősége nem más, mint az *analogia entis* szüntelen omladozása. Ez azt jelenti, hogy a posztmetafizikai gondolkodás kemény ölen még az ateisták sincsenek biztonságban. Eljöhet az emberek alkonya, sőt talán már itt is van.

Riogatni felesleges. Vegyük csak fontolóra a következőt: az eszmetörténészek szerint a deizmus azáltal alapozta meg a modernitást, hogy totálisan passzívva tette Istent, s így vele szemben képes volt elgondolni a totálisan aktív embert, azt a forradalmi szubjektumot, amelyet a kelet-európai szoborparkokból jól ismerünk. Ez ma már történelem. A forradalmak emlékét emberi formájú szobrok őrzik – egy civilizáció búcsúajándékai. Immár a gép rántja le a passzív emberi szubjektumot a legsötétebb jelenlétkiesésbe, funkciók és automatizmusok közé. Vajon nem pontosan úgy tegez le minket bármelyik *chatrobot*, ahogy a forradalmi ítélőszék is odavetette az arisztokratának, hogy „polgártárs”? Az előjogok és a különféle dignitások kora véget ért. S hogy kik kotorják majd a pixelbányák külszíni fejtéseit, ha végre mi is eltűnünk? Ez nem a mi dolgunk.

Amikor észrevettük a takácsmester hiányát, egyszerre olyan mélységbe nyertünk bepillantást, ahonnan fenyegető hatalmak kelnek föl szüntelen iram-lással, hogy a vesztünkre törjenek. Alighanem rákérdeztünk egy démon nevére, aki már évezredek óta várt rá, hogy bemutatkozhasson. „Én vagyok a semlegesség szelleme, az aktív semmi, a sors beteljesült hiánya.” Idő előtt törtük volna fel a lét nehéz illatú pecsétjeit? Ha feltörhettük, akkor hát itt volt az ideje. Most már derekasan kell viselnünk a következményeket. És persze mondanunk kell valamit, ami eligazíthatja olvasónkat az ismeretlen csillagok alatt. Mit mondhatnánk? Apokaliptikus kérdésre nem könnyű emberi nyelven válaszolni. Az is lehet, hogy üvölnünk kellene. Ám ez a válaszhoz nem vinne közelebb. Az is megteszi, ha a kérdés nyomán megfogalmazunk egy tézist. Hangozzék így: az ipari társadalom üzemszerűen számolja fel az élet minden olyan vonatkozását, melyben az ember istenképmásúsága egzisztenciális bizonyossággént ölthetne formát. Ezt tekintjük az ipari forradalom egyik legfontosabb szellemi következményének. Első műszak: az istenek alkonya. A második a miénk. Ki rehabilitálhat egy olyan takácsmestert, aki fölött gépek mondták ki a halálos ítéletet?

posztindusztriális apokaliptikus társadalom

A SEMMI HATÁRVIDÉKÉN

Az elmúlt két évszázad gondolkodástörténete egyhangú volt, és fatálisan egyirányú. Mert – szó szerint – monotonná és monologikussá vált a filozófia. Rég elhagyta már az ősidők óta bevett dialógusformát, és helyette áttért az olyan hosszú és személytelen értekezésekre, amelyeket fizikailag lehetetlen szóban felolvasva előadni és megtárgyalni. A törvényeket sem lehet már ritmikusan memorizálni, ahogy az ókori *poliszok*ban tették. Az állam immanenciagépzetéhez törvény (*nomosz*) helyett korunkban már használati utasítás tartozik. Íme, a későmodern csömör: az ipari forradalom óta másról sem szól a filozófia, mint a szövőgépet és a takácsmesterre vonatkozó kérdést kerülgető filozófusok hosszú monológjairól, melyekben textilipari lobbisták módjára próbálják magyarázni a helyzetet. Ennek vége. A gyanú átlépte a demarkációs vonalat, és már nem vonul vissza.

Napoleon semmit sem sejtett mindebből, amikor kitüntette Jacquard-t a szövőszék tökéletesítéséért. Fogalma sem lehetett róla, hogy milyen hatalom előtt hajt fejet, s hogy eljön a nap, amikor nem lesz már több császár, és nem hódítanak meg kontinenseket, de a szövőgépekbe épített lyukkártyás gépezérlés nyomán kialakul a morze, a számítógép és végül civilizációnk legsötétebb szövedékeként maga az internet is. Napoleon csontjai rég az enyészeté,

4 Peter SLOTERDIJK: *Nach Gott*. Suhrkamp, Berlin, 2021. 29.

Elmúlt jövő –

Részlet a *Meteo*
(Mész András, 1990) című
posztapokaliptikus
magyar sci-fi-ből
(OSZK Fényképtár,
Magyar Filmtörténeti
Fotógyűjtemény,
Frankl Aliona felvétele)

és Sziléziában rég kihültek az ágyúcsövek, amikor megszületett az a struktúra, amely feltárta a hatalom posztantropomorf tereit. Apokaliptikus kérdésünket az ellenállás gesztusaként most e struktúra ellen fordítjuk.

Heidegger és Jünger levelezésében előkerül egy rejtélyes sor, amelyet még a „programozható” szövegép feltalálása előtt Antoine de Rivarol vetett papírra: „A két nyugvópont közti mozgás a jelen képe múlt és jövő közt. A vásznat készítő takács mindig azon munkálkodik, ami nincs.”⁵ Heidegger szerint ez a hasonlat az időről szól. De nem is igazán azt példázza, ahogy a vetülékfonál a jövőből a múltba, a múltból pedig a jövőbe repül, hanem sokkal inkább azt érteti meg velünk, hogy nyugalom egyedül a múltban és a jövőben van, a jelenvalólet azonban dinamikus. Mozog a jelenlét, átszalad és visszazalad a semmi határán. Elmés meglátás tehát, hogy a takácsok mindig a lét és a semmi határán dolgoznak. De hiba lenne, ha itt megállnánk. Az emberi kapacitást megsokszorozó szövegép azokat a határterületeket is megsokszorozta, amelyeken a semmivel érintkezünk. Míg a takácsok csak egy vonalon néztek szembe a semmivel, az első programozott gép, a textilipart forradalmasító Jacquard-berendezés újabb és újabb frontokat nyitott meg a semmivel szemben. És tovább: a lyukkártyák programját alapul vevő számítógépek éppúgy ezt folytatták, ahogy az első adathordozók is, amíg végül meg nem született a világháló.

Míg az ipari forradalom előtt a takácsmesterek csak egyetlen vonalon vették a semmit, a legtöbb mai munkást már mindenfelől a semmi veszi körül. A kutyakozmetikus, a válóperes ügyvéd, az *online* kaszinó rendszergazdája és a vérszállító autó sofőrje mindenfelől a semmivel érintkezik. Kérdésünk tehát új megvilágításba helyezi a jelenkort is. „Szövi a kelmét a takács?” Ez az ártalmatlannak tűnő és látszólag ostoba kérdés nyitja fel azt a szellemi horizontot, amelyen az aktív semmi zárja ostromgyűrűbe az emberi szubjektumot. Ez a kérdés tartja ébren a sors eszméjét posztindusztriális társadalmunkban. Ez a kérdés jelöli ki helyünket az ég alatt. Leleplezi a hatalmat, és megsejdi az igazságot. Mert ez valóban *apokaliptikus kérdés*. ■

⁵ *Martin Heidegger an Ernst Jünger*. Freiburg im Breisgau, 1956. január 1. = *Ernst Jünger – Martin Heidegger. Briefe 1949–1975*. szerk. Günter FIGAL, Klett-Cotta–Vittorio Klostermann, Stuttgart–Frankfurt am Main, 2008. 31.